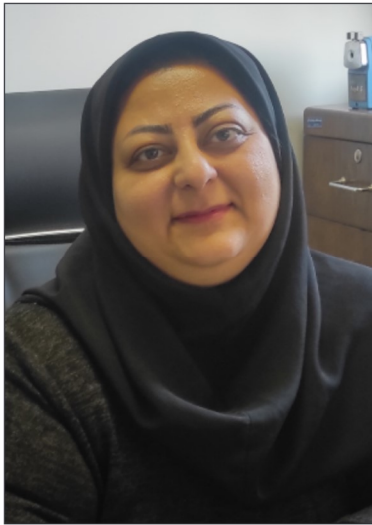

ایران و فرصت‌های تجاری در محیط پویای بین‌المللی

♦ پریسا یعقوبی منظری

عضو هیئت‌علمی و پژوهشگر مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

مشارکت در زنجیره‌های ارزش جهانی الگوی پویای تجارت بین‌الملل

در دنیای رقابتی امروز، یکی از مسیرهای دستیابی به رشد اقتصادی بالاتر ورود به زنجیره‌های ارزش جهانی بوده و به‌واسطه نقشی که در فرآیند جهانی شدن در شبکه تولید و تجارت بین‌المللی دارند، جایگاه خود را از نظر میزان درجه توسعه‌یافتگی انتخاب می‌کنند. زنجیره‌های ارزش جهانی به‌عنوان یکی از دستاوردهای جهانی شدن، این امکان را به کشورهای در حال توسعه می‌دهد تا به‌واسطه تخصص در صنعت و تولید محصولات پیچیده صنعتی، از منافع تجارت بین‌المللی استفاده نمایند.

گسترش زنجیره‌های ارزش جهانی از اوایل دهه ۱۹۹۰ میلادی نقش مهمی در تغییر الگوی تجارت بین‌الملل کشورهای در حال توسعه و تغییر فرآیند صنعتی شدن در این کشورها داشته است. واقعیت این است که کشورهای در حال توسعه با مشارکت در زنجیره‌های ارزش جهانی، توانسته‌اند

فرصت اتصال به محیط تجارت جهانی را با هزینه‌های کمتر برای خود ایجاد کنند و همین امر منجر به افزایش تجارت در کالاها و خدمات واسطه‌ای شده است. از سویی دیگر مشارکت در این زنجیره‌ها این فرصت را برای کشورها ایجاد می‌کند تا از صرفه‌های ناشی از مقیاس بهره برده و با ورود جریان‌های اطلاعاتی، سرریز و نفوذ و پیشرفت تکنولوژیکی به فرصت‌های اشتغال دسترسی پیدا نمایند و در نتیجه درآمد سرانه، سرمایه‌گذاری، بهره‌وری و تولید ارزش‌افزوده داخلی در کشورها افزایش یابد.

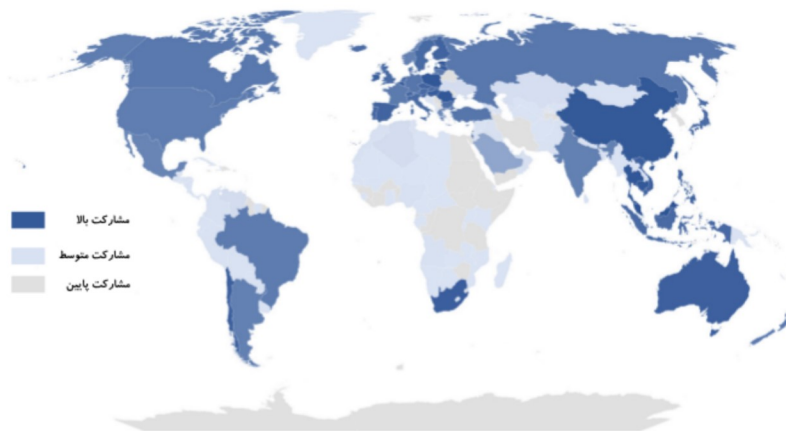
از سویی دیگر یکی از عوامل مؤثر بر مشارکت در زنجیره‌های ارزش جهانی، شاخص پیچیدگی صادراتی است که از حیث تولید و صادرات کالاهای پیچیده‌تر با ارزش‌افزوده بالاتر و همچنین آزادی اقتصادی از مسیر بهبود تکنولوژی، افزایش تخصص و تشویق ابداع، می‌تواند بر رشد اقتصادی کشورها اثر بگذارد.

با محاسبه شاخص پیچیدگی و شاخص مشارکت بر زنجیره‌های ارزش جهانی ایران، مشاهده شد که این دو شاخص در ایران

پایین بوده و لذا می‌توان گفت ایران دارای سبب صادراتی کم اثر در رشد اقتصادی کشور است. چرا که کشورهای صادرکننده با درآمد بالاتر، کالاهایی را صادر می‌کنند که از پیچیدگی صادراتی بیشتری برخوردارند و سطح تکنولوژی به‌کاررفته در آنها بیشتر از کالاهای صادراتی کشورهای با درآمد پایین است. همچنین با توجه به مفهوم مزیت نسبی، کشورها کالاهایی را صادر می‌کنند که در تولید آنها بهره‌وری بیشتری دارند. لذا با این دو فرض کشورهای با درآمد بالاتر صادرات کالاهای پیچیده‌تر، سهم بیشتری از سبب صادراتی آنها را تشکیل می‌دهند، تخصص دارند و بهره‌وری عوامل تولید این کشورها در تولید کالاهای پیچیده‌تر بیشتر است.

مشارکت ایران در زنجیره‌های ارزش جهانی و منطقه‌ای

با محاسبه شاخص مشارکت در زنجیره‌های ارزش جهانی بر اساس ارزش داده‌های تجاری کالاهای واسطه‌ای کشورهای جهان،

نمودار شماره (۱): نقشه مشارکت در زنجیره ارزش جهانی

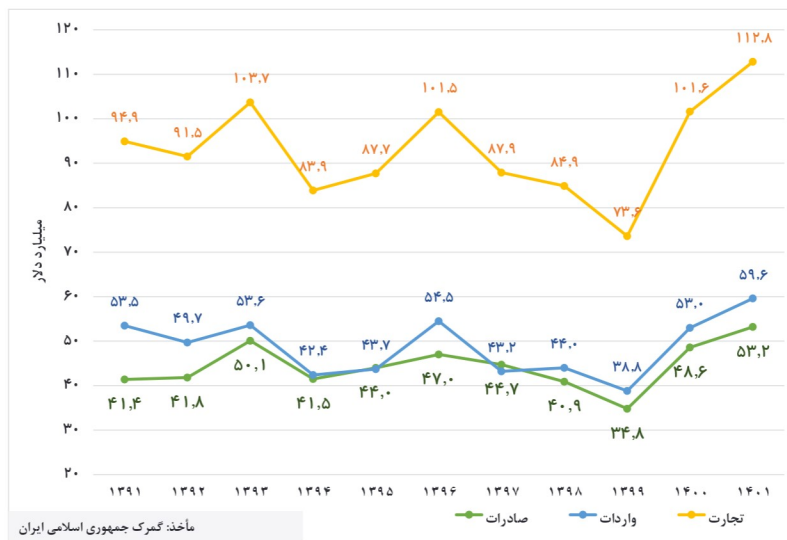
صادرات ایران به تفکیک محصولات واسطه‌ای، سرمایه‌ای و...

بر اساس آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران، ارزش تجارت در سال ۱۴۰۱ برابر با ۱۱۲٫۸ میلیارد دلار بوده است که در سال ۱۳۹۱ این رقم برابر با ۹۴٫۹ میلیارد دلار بوده و به‌طور متوسط طی سال‌های ۱۴۰۱-۱۳۹۱ سالانه ۱٫۷ درصد رشد داشته است. ارزش صادرات غیرنفتی در سال ۱۳۹۱ برابر با ۴۱٫۴ میلیارد دلار بوده که با متوسط نرخ رشد سالانه ۲٫۵ درصدی به ۵۳٫۲ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۱ رسیده است و به‌طور متوسط طی سال‌های ۱۴۰۱-۱۳۹۱ سهم صادرات غیرنفتی از کل تجارت ایران ۴۷٫۷ درصد بوده است. طی همین دوره متوسط سهم واردات از کل تجارت کشور ۵۲٫۳ درصد بوده و با متوسط نرخ رشد سالانه ۱٫۱ درصدی از ۵۳٫۵ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۱ به ۵۹٫۶ میلیارد دلار در سال ۱۴۰۱ رسیده است.

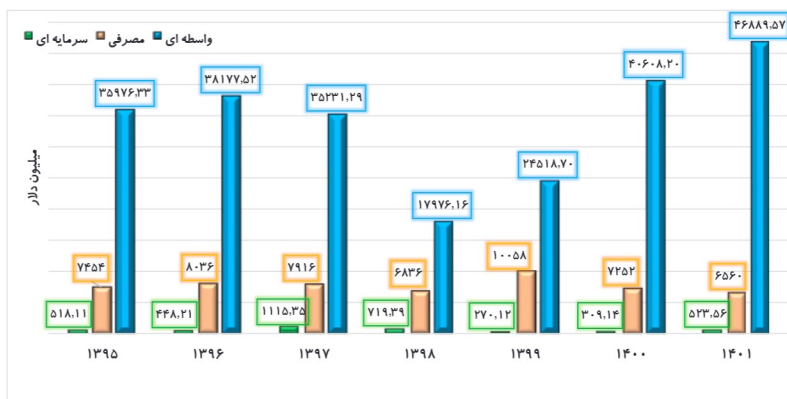
صادرات ایران به تفکیک محصولات واسطه‌ای، مصرفی و سرمایه‌ای طی سال‌های ۱۴۰۱-۱۳۹۵ نشان می‌دهد که به‌طور متوسط صادرات محصولات واسطه‌ای طی دوره فوق ۴٫۵۱ درصد رشد داشته و کالاهای سرمایه‌ای نرخ رشد ۰٫۱۷ درصد داشته‌اند و در مقابل نرخ رشد محصولات مصرفی به‌طور متوسط سالانه منفی ۲٫۱۱ درصد بوده است و این نشان از افزایش مشارکت بیشتر ایران طی سال‌های ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۱ بوده است.

شناسایی فرصت‌های صادراتی ایران در تجارت بین‌الملل امروز با استفاده از شاخص‌های مزیت نسبی، پیچیدگی محصول و فضای محصول

با توجه به افزایش صادرات کالاهای واسطه‌ای و مشارکت بیشتر در زنجیره‌های ارزش جهانی ایران، با نگاهی به شاخص‌های مزیت نسبی، پیچیدگی محصول و فضای محصول می‌توان فرصت‌های صادراتی در جهت مشارکت بیشتر در زنجیره‌های ارزش جهانی شناسایی کرد. شاخص پیچیدگی محصول در ایران در

نمودار شماره (۲): عملکرد تجارت خارجی کشور در طی سال‌های ۱۴۰۱-۱۳۹۱

نمودار شماره (۳): روند ارزش صادرات ایران به تفکیک محصولات واسطه‌ای، سرمایه‌ای و مصرفی

مشاهده شد که به‌طور متوسط طی سال‌های ۲۰۲۰-۲۰۰۸ از تعداد ۱۶۱ کشور، تعداد ۱۰۳ کشور، مشارکت بسیار پایین بین صفر تا ۰٫۴۵ در زنجیره‌های ارزش جهانی داشته‌اند. دو کشور چین و آلمان به ترتیب با شاخص‌های ۰٫۹۷ و ۰٫۹۵ در زمره کشورهای با مشارکت بالا در زنجیره‌های ارزش جهانی هستند که به‌عنوان قطب‌های اصلی GVCs نیز شناخته شده‌اند. اطلاعات مربوط به کشور ایران طی سال‌های مذکور نشان می‌دهد به‌طور متوسط شاخص مشارکت در زنجیره‌های ارزش جهانی ۰٫۴۱ بوده و در گروه کشورهای با مشارکت بسیار پایین قرار دارد (نمودار شماره (۱)).

با محاسبه شاخص پیچیدگی و شاخص مشارکت بر زنجیره‌های ارزش جهانی ایران، مشاهده شد که این دو شاخص در ایران پایین بوده و لذا می‌توان گفت ایران دارای سبب صادراتی کم اثر در رشد اقتصادی کشور است. چرا که کشورهای صادرکننده با درآمد بالاتر، کالاهایی را صادر می‌کنند که از پیچیدگی صادراتی بیشتری برخوردارند و سطح تکنولوژی به‌کار رفته در آن‌ها بیشتر از کالاهای صادراتی کشورهای با درآمد پایین است. همچنین با توجه به مفهوم مزیت نسبی، کشورهای کالاهایی را صادر می‌کنند که در تولید آن‌ها بهره‌وری بیشتری دارند.

